



УДК 376. 035

ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ У ПРАВОВОМУ ВИХОВАННІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Нагорняк С.В., здобувач
кафедри педагогіки

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті виокремлено основні завдання правового виховання сучасного навчального закладу: виховання високої громадянськості, формування гуманістичного світогляду; свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою; глибокої поваги до законів і правил людського співжиття; високої правосвідомості і правової культури; готовності дотримуватися і виконувати закони і вимоги Конституції України. Автор робить акцент на тому, що правосвідомість формується на відповідній реальній основі та є відносно самостійним утворенням, що виконує лише її властиві функції. Правосвідомість є безпосереднім провідником права у суспільну діяльність. Відповідно, правомірна та неправомірна поведінка – це результат певної сукупності компонентів правової свідомості.

Ключові слова: правосвідомість; правове виховання; формування правосвідомості майбутніх юристів; правова культура.

В статье выделены основные задачи правового воспитания современного учебного заведения: воспитание высокой гражданственности, формирование гуманистического мировоззрения; сознательного отношения к своим правам и обязанностям перед обществом и государством; глубокого уважения к законам и правилам человеческого общежития; высокого правосознания и правовой культуры; готовности соблюдать и выполнять законы и требования Конституции Украины. Автор делает акцент на том, что правосознание формируется на соответствующей реальной основе, является относительно самостоятельным образованием и выполняет только ему присущие функции. Правосознание является непосредственным проводником права в общественную деятельность. Соответственно, правомерное и неправомерное поведение – это результат определенной совокупности компонентов правового сознания.

Ключевые слова: правосознание; правовое воспитание; формирование правосознания будущих юристов; правовая культура.

Nahorniak S.V. THE FUTURE LAWYERS' SENSE OF JUSTICE FORMATION IN THE PROCESS OF LEGAL EDUCATION

The article outlines the main tasks of legal education in a modern educational institution as the following: education of high citizenship, a humanistic outlook formation; formation of a conscious attitude towards one's rights and responsibilities to society and the state; the formation of a deep respect for the laws and rules of human cohabitation; the formation of a high sense of justice and legal culture; formation of readiness to observe and comply with the laws and requirements of the Constitution of Ukraine. The article focuses on the fact that justice is formed on the certain real basis, is relatively independent form and it takes only peculiar feature. Legal awareness is a direct law conductor in the social activities. According to this, lawful and illegal behavior is the result of a legal consciousness set of components.

Key words: the sense of justice; legal education; the future lawyers' sense of justice formation; legal culture.

Постановка проблеми. Нині у більшій частині сучасної української молоді рівень правосвідомості та правової культури не відповідає вимогам часу. Низький рівень правосвідомості, часті суперечності нормативно-правових актів реальної дійсності, нерозвинена ідеологія правової держави і, як наслідок, заперечення правових принципів є не лише серйозною перешкодою на шляху становлення в Україні правової держави та громадянського суспільства, але й суттєво впливає на злочинність у молодіжному середовищі. Правове виховання юристів має бути спрямованим на формування здорової, активної правосвідомості.

Правова освіченість не повинна вичерпувати всього обсягу змісту правосвідомості і не може компенсувати недостатню розвиненість і активність ціннісних установок, орієнтирів, звичок у професійній діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та виокремлення основних завдань правового виховання сучасного навчального закладу: виховання високої громадянськості, гуманістичного світогляду, свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою; глибокої поваги до законів і правил людського співжиття; високої правосвідомості і правової культури; готовності дотримуватися



і виконувати закони і вимоги Конституції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Молодий спеціаліст повинен психологічно прийняти зміни, котрі відбуваються у суспільстві та бути готовим до невпинно зростаючої соціальної відповідальності й самостійної поведінки у межах моральних і правових норм. На необхідність підвищення ролі навчальних закладів у формуванні правосвідомості підростаючого покоління та молоді вказує ціла низка державних, нормативно-правових документів (Конституція України, Закони «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), одним із найважливіших компонентів основної мети якої є формування правової культури у молодого покоління; Національна програма правової освіти населення; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року тощо).

Аналіз цих документів свідчить, що нині в Україні відсутня єдина державна політика у сфері організації правовиховної роботи, а норми, на основі яких вона повинна здійснюватися розміщені у різних нормативно-правових актах, що призводить до їх дублювання та правових колізій [12, с. 170]. Тому всі навчальні заклади України мають орієнтуватися на виховання особистості засобами формування у правосвідомості стійких правових переконань, ціннісних орієнтацій, прийняття еталонів правомірної поведінки, заснованих на деталізації та глибині правових знань та уявлень. Формування правосвідомості студентів є одним з основних завдань правового виховання у навчальному закладі. Правове виховання як частину професійної підготовки майбутніх фахівців розглядали у своїх працях А. Гетьман, Л. Герасіна, О. Данильян, Є. Мануйлов, С. Максимов, М. Фіцула, О. Карпов, Н. Головка, В. Головченко, О. Дзьобань, І. Запорожан, В. Іова, Г. Клімова, Н. Коваленко, О. Магдик, С. Шефель, Ю. Калиновський, А. Кутиркін та ін.

Виклад основного матеріалу. Виховання взагалі – це цілеспрямований та організований процес формування особистості, передача накопиченого досвіду від старшого покоління до молодшого. Під вихованням розуміють цілеспрямований вплив на людину з боку суспільних інститутів із метою формування у неї певних знань, поглядів і переконань, моральних цінностей, підготовки до життя [11, с. 24].

В образ всебічно розвинутої особистості ми зазвичай включаємо збалансоване (гармонійне) поєднання всіх аспектів вихованості: розумової, фізичної, трудової,

моральної, емоційної, також політичної та правової – що особливо стало популярним в останні десятиліття, коли наша країна стала активно виховувати у громадян переконання, що знання права, участь у праві, правова вихованість – це необхідні елементи успішної життєдіяльності, економічного добробуту нації взагалі та окремих індивідів зокрема.

У нашому суспільстві, у нашій державі поступово створюється атмосфера засудження порушень законності, розгортається боротьба за ствердження принципу соціальної справедливості й відродження моральних норм. І це зрозуміло, адже держава повинна демонструвати позитивний приклад, приклад правової вихованості, де ствердження й розширення особистих прав і свобод повинні йти разом із закріпленням законності й вихованням поваги до закону.

Ще у середині XIX століття відомий педагог К. Ушинський, юрист за освітою та вихователь за покликанням, в одній зі своїх перших праць указував на необхідність вивчення народних юридичних понять, тобто вже тоді у науковому середовищі визнавалася необхідність приділяти час також і правовому вихованню людини [14]. Більш детально вплив правосвідомості (як результат правового виховання) на життя людини досліджував професор Л. Петражицький. Він зауважує, що «виявляючи більш сильний тиск..., право більш успішно закріплює соціально бажані звички та схильності..., взагалі воно має відповідно більш сильну виховну дію на індивідуальну та масову психіку, ніж моральність». Правосвідомість, за положенням Л. Петражицького, має важливе виховне значення [1, с. 25].

Правове виховання зумовлене посиленням ролі права, усвідомленням суспільством його значення як самостійного фактора об'єктивної реальності та відповідає зростаючим потребам удосконалення демократії, закріплення законності й правопорядку.

Для сучасної юридичної науки та практики в Україні залишаються актуальними такі завдання: чітке визначення ролі правового виховання у житті країни; встановлення найбільш оптимальних його форм, адаптованих до нинішніх умов суспільного розвитку; виявлення особливостей та основних тенденцій їхнього функціонування; концентрація зусиль усіх державних органів, громадських організацій, спрямованих на забезпечення ефективності даної роботи, у тому числі координація діяльності суб'єктів виховання. Тому нині необхідне переосмислення правовиховної діяльності. У той же час потребується ґрунтовне опра-



цювання проблеми правового виховання як однієї з найважливіших категорій держави і права, з урахуванням сучасної юриспруденції та практики. Усвідомлення цієї проблематики дозволить прояснити перспективи закріплення законності та правопорядку, правових основ сучасного українського суспільства [3, с. 165].

Поняття «правове виховання» вперше з'явилося у науковій літературі у 1969 році, та визначалося як «цілеспрямований, систематичний вплив на особистість для формування правової свідомості, розвитку правових почуттів, вироблення навичок і звичок правомірної поведінки» [13, с. 14].

Говорячи про правове виховання, зауважимо, що воно є важливою складовою будь-якої держави. Внаслідок правового виховання не лише активізується окремо взятий індивід, але й відбуваються зміни в усій державі, що стосуються всіх, хто знаходиться на його території.

Розглядаючи правове виховання у контексті теорії держави і права, можна сказати, що правове виховання – це діяльність держави, де основними функціями є: підтримка та формування поведінки людини, формування знань підростаючого покоління, де будуть дотримуватися основні принципи та правові норми [8, с. 236].

М. Кельман та О. Мурашин правове виховання визначають як «цілеспрямовану діяльність держави, громадських організацій, окремих громадян щодо передачі юридичного досвіду; систематичний вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, що забезпечують дотримання, виконання та використання юридичних норм» [5, с. 366].

Як правило, правове виховання заведено розглядати у двох основних формах. Перша форма – широка, тут розкриваються елементи оточуючого середовища, тобто, те, що безпосередньо впливає на людину, прикладом може бути спілкування з людьми, котрі вміють давати правову оцінку або ж підвищення своїх знань у системі регулювання норм права. Друга форма – вузька, тут розглядається цілеспрямоване підвищення правової культури та правосвідомості людини або ж певної групи осіб, коли у розвитку бере участь не держава, а сама людина відповідно до своїх інтересів і потреб.

Науковці по-різному визначають поняття правового виховання, його мету, завдання та значущість у суспільстві. Наприклад, Г. Клімова визначає правове виховання через його складові елементи: правове виховання полягає у передачі, накопиченні й

засвоєнні знань, принципів і норм права, а також у формуванні відповідного ставлення до права та практиці його реалізації, вмінні використовувати свої права, дотримуватися заборон й виконувати обов'язки [6, с. 6]. Доктор філософії Є. Мануйлов правове виховання визначає як «виховну діяльність школи, сім'ї, вищих навчальних закладів, правоохоронних органів, спрямованих на формування правової свідомості, правової культури, правових навичок і звичок, з метою правомірної діяльності і поведінки особистості». Головна мета правового виховання української студентської молоді полягає у формуванні у майбутніх фахівців високої правової культури, глибокої впевненості у справедливості вимог Конституції України, українського законодавства, необхідності добровільного їх виконання, здатності мотивувати свої вчинки та приймати рішення, які не суперечать чинному законодавству [9].

А. Кутиркін у статті «Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України» зазначає, що правове виховання – це система заходів, спрямованих на формування правових ідей, норм, принципів, котрі є цінностями світової та національно-правової культури [7, с. 123].

Кожне з цих означень несе у собі суб'єктивне бачення автора, але всі вони об'єднані загальним розумінням необхідності формування у людини ідеї права, виховання поваги до закону, порядку.

Правознавці-практики вказують на юридичний аспект поняття «правове виховання» як особливого різновиду юридичної практики, пов'язаної зі становленням в Україні правової державності. У сучасну реальність увійшли такі поняття як «правовиховна діяльність» держави, «інститут правового виховання», що вказує на те, що правове виховання розглядається як вид державної діяльності.

Доктор філософії О. Данильян правове виховання визначає як систему соціальної дії права, як функцію державних і громадських організацій із соціального управління населенням із метою формування у нього необхідного рівня правосвідомості та правової культури. Такий підхід зосереджує увагу на основних проблемах правового виховання: організація та управління даним процесом [3, с. 165].

Розглянемо правове виховання у соціокультурному аспекті. Яскравими представниками такого підходу до визначення правового виховання є С. Шефель та І. Коваленко, які даний феномен визначають як «спеціально організований процес соціо-та правокультурної ідентифікації людини



через прийняття нею правових норм та обмежень, що регулюють правову поведінку у межах певної правової культури» [12, с. 41].

Ще існує багато інших означень правового виховання, вони також зводяться до формування моральних і правових знань як окремо взятої людини, так і групи осіб, наприклад, групи студентів, або ті основи знань, які будуть представляти інтереси державної та національної культури. Адже, якщо говорити й оцінювати правове виховання, то можна сказати, що його покликання полягає у формуванні поважного ставлення людей не лише до оточуючих, але й до закону, і безпосередньо, у людині будуть зароджуватися норми відповідальності й порядності, і можливо, навіть непримиримості до свавілля та здійснення злочинів.

Поняття «правове виховання» певною мірою є умовним, адже кожне виховання передбачає також і виховання поваги до законів та необхідність їх дотримання. Повага до закону повинна бути основою всього життя людини-громадянина. З цього слідує, що не можна вважати людину вихованою, якщо вона не знає законів і порушує їх. Правове виховання направлене на формування правосвідомості й законослухняної поведінки, що забезпечує перехід правових знань у відповідні правові переконання студентів через їхню активну практичну діяльність із нормативно-правовими актами.

Нормативно-правові акти можна використувати на заняттях по праву з наступними задачами: усвідомлення студентами значущості правових документів у житті суспільства; розуміння змісту юридичних норм, що містяться у текстах нормативних актів; використання отриманих із джерел права знань у практичній навчальній діяльності (вирішення юридичних задач, розбір ситуацій із наявним правовим змістом, виконання інших практичних задач); використання змісту правових норм у реальному житті. Правове виховання – процес тривалий, складний, цілеспрямований, в якому важливе місце має навчальний заклад. Саме в його стінах відбувається двоєдиний процес: навчання та морально-правове виховання студентів і школярів.

Основними завданнями правового виховання сучасного навчального закладу (школа, коледж, ВНЗ) є: виховання високої громадянськості, формування гуманістичного світогляду; формування свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою; формування глибокої поваги до законів і правил людського співжиття; формування високої правосвідомості і правової культури; формування го-

товності дотримуватися і виконувати закони і вимоги Конституції України [9].

Під змістом правового виховання майбутніх фахівців з права ми розуміємо залучення студентів до усіх заходів, котрі сприятимуть отриманню ними знань про державу і право, законність, права та обов'язки; виробленню у майбутніх фахівців стійкої орієнтації щодо законослухняної поведінки.

У своїх працях Є. Мануйлов зауважує, що у роботі з правового виховання майбутніх юристів існують деякі недоліки, а саме: в її змісті більше уваги приділяється питанням кримінального права, вивченню прав майбутніх фахівців і менше – вивченню обов'язків; у правовому вихованні не досить наголошено на особистій відповідальності індивіда за свої вчинки; практично відсутнє обґрунтування справедливості правових законів і норм (головний акцент робиться на заборонах); відчувається розрив між змістом правових норм і конкретною поведінкою студентів. Щоб усунути ці недоліки, необхідно вдосконалювати систему правового виховання у коледжах. Щоб ця робота була більш успішною та ефективною, необхідно враховувати особливості сучасного стану сформованості громадянського суспільства та правової держави. насамперед, необхідно враховувати ментальність української нації. Українська ментальність є надзвичайно складним, поліаспектним, неоднозначним, суперечливим, але разом з тим, самобутнім соціально-правовим феноменом. Щодо цього у навчально-виховному процесі коледжів варто посилити увагу до політичних і правових цінностей, до людини як особистості та найвищої цінності суспільства [9].

Правове виховання – складова частина загальногромадянського виховання, що складається з багатьох компонентів. Як відомо, існують різні форми (види) виховання особистості: політичне, ідеологічне, трудове, моральне, правове, культурне, патріотичне, сімейне тощо. Всі вони між собою тісно взаємопов'язані, оскільки утворюють єдиний процес духовного (інтелектуального) впливу на свідомість і поведінку людей. Як зауважує С. Богачов, однією з головних цілей правового виховання – вироблення у громадянина здорового відчуття права, прогресивного юридичного світогляду; підготовка соціально активного члена суспільства, який добре знає свої права та можливості, вміє відстоювати, захищати їх усіма законними засобами. Йдеться про виховання людини, яка гостро реагує на факти несправедливості та безладу, поважає закон і порядок,



протидіє правопорушенням, правовому свавіллю [2].

Головним об'єктом впливу у правовому навчанні та вихованні є правосвідомість, стійко позитивно орієнтована, розвинена, необхідного рівня. Мається на увазі правова свідомість індивіда, колективу (професійної групи), суспільства у цілому. Варто зауважити, що ідеологічний вплив на суспільну правосвідомість означає відповідний вплив на групову та індивідуальну свідомість і, навпаки, правове виховання окремих індивідів та їх груп, у результаті, зумовлює формування та розвиток суспільної правосвідомості, оскільки різні види правосвідомості знаходяться між собою у діалектичному взаємозв'язку та взаємозалежності [4, с. 143]. Правове виховання володіє відносною самостійністю цілей, специфікою методів їх досягнення та організованих форм. Воно являє собою багатоцільову діяльність, котра передбачає наявність стратегічних, довготривалих і тактичних цілей. Цілі можуть конкретизуватися з урахуванням специфіки суб'єкта та об'єкта виховного впливу, використовуваних форм і засобів цієї діяльності.

Висновки. Отже, керуючись Національною програмою правової освіти населення [10], нами визначено наступні основні цілі правового виховання студентів коледжу: залучення студентів, як громадян України, у діяльність держави; нетерпимість до правопорушень, а також висока правова активність, творча участь у використанні та вдосконаленні норм права, охорона правопорядку; застосування студентами отриманих знань на практиці, в особистому житті та професійній діяльності; підвищення рівня правосвідомості та правової культури студентів; правове інформування, правова освіта, правова пропаганда; створення ефективного виховного середовища для формування правової культури студентів як частини загальнолюдської культури й попередження правопорушень серед студентської молоді; затвердження у свідомості студентів поглядів і переконань, які забезпечують високу повагу до законів держави; формування стійких, твердих соціальних якостей особистості та соціальних обов'язків; формування високої правової культури; формування необхідних правових завдань, вироблення навичок та вмінь правомірної поведінки й самостійної правової оцінки дійсності; розробка і впровадження інноваційних методик у виховну роботу зі студентами; створення системи правового виховання студентів за допомогою лекцій і бесід на правові теми, зустрічі з працівни-

ками правоохоронних органів, тематичні вечори; формування у студентів навичок пізнавальної, комунікативної, практичної діяльності, необхідних для участі у громадянському житті держави; формування у студентів системи знань про суспільство, його сфери, про правове регулювання суспільних відносин; навчання студентів умінню отримувати та критично осмислювати соціальну, правову інформацію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бібик К. Історико-психологічні аспекти формування політичної й правової культури українського суспільства / К. Бібик // *Право України*. – 1993. – № 2. – С. 24-28.
2. Богачов С.В. Особливості процесу формування правової культури в Україні / С.В. Богачов // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. – № 2(53). – 2011. – Спеціальний випуск «Незалежній Україні – 20 років». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2011_53/53/6.pdf.
3. Данильян О.Г. Основи організації та управління правовим вихованням / О.Г. Данильян // *Правове виховання у сучасній Україні*: [моногр.] / [А.П. Гетьман, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. – Х.: Право, 2013. – С. 159-179.
4. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: [монографія] / Ю.Ю. Калиновський – Х.: Право, 2008. – 288 с.
5. Кельман М.С. Загальна теорія права: [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 476 с.
6. Клімова Г.П. Правове виховання громадян України у сучасних умовах / Г.П. Клімова // *Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер.: Філософ., філософ. права, політолог., соціол.* – Х.: Право, 2009. – Вип. 1. – С. 108-114.
7. Кутиркін А. Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України / А. Кутиркін // *Право України*. – 2008. – № 3. – С. 22–125.
8. Малько А.В. Теория государства и права в вопросах и ответах: [учебно-методическое пособие] / А.В. Малько. – М., 2004. – 300 с.
9. Мануйлов Є.М. Правове виховання студентів ВНЗ України / Є.М. Мануйлов. [Електронний ресурс] – Режим доступу: eprints.kname.edu.ua/30744/1/86.pdf.
10. Національна програма правової освіти населення: затверджена Указом Президента України за № 992/2001 від 18 жовтня 2001 р.
11. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах: [монографія] / [В.П. Андрущенко, Н.О. Дівінська, Б.І. Корольов та ін.]; за заг. ред. В.П. Андрущенко, В.І. Луговий. – К.: Педагог. думка, 2008. – 254 с.
12. Правове виховання у сучасній Україні: [монографія] / [А.П. Гетьман, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. – Х.: Право, 2013. – 440 с.



13. Про стан негативних тенденцій серед неповнолітніх та заходи щодо їх попередження // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Гуманізація навчально-виховного процесу як засіб попередження правопорушень серед учнівської та

студентської молоді» / Під ред. В.Г. Герасименка. – К. : ІСДО МО України, 1994. – 230 с.

14. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / К.Д. Ушинский. – М. : Учпедгиз, 1953.

УДК 37:159.922–053.5

ВПЛИВ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Поліщук О.П.,
аспірант кафедри теорії та методики виховання
Рівненський державний гуманітарний університет

У статті з'ясовано особливості становлення моральної свідомості в молодшому шкільному віці. Обґрунтовано значення морального виховання в становленні особистості дитини цього віку. Особливу увагу приділено впливу навчання та виховання на формування основ моральної свідомості молодших школярів.

Ключові слова: виховання, молодші школярі, моральна свідомість, моральні якості, навчання.

В статті выяснені особливості становлення нравственного сознания в младшем школьном возрасте. Обосновано значение нравственного воспитания в становлении личности ребенка этого возраста. Особое внимание уделено влиянию обучения и воспитания на формирование основ нравственного сознания младших школьников.

Ключевые слова: воспитание, младшие школьники, моральное сознание, нравственные качества, обучение.

Polishchuk O.P. THE INFLUENCE OF EDUCATION AND UPBRINGING ON FORMING OF MORAL CONSCIENCE IN A JUNIOR SCHOOL AGE

The article deals with the peculiarities of the moral consciousness forming in a junior school age. The importance of moral upbringing in the forming of the personality of a child of this age is substantiated. The particular attention is paid to the influence of education and upbringing on the forming of the moral consciousness foundations of junior schoolchildren.

Key words: upbringing, junior schoolchildren, moral consciousness, moral qualities, education.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, актуалізували проблеми морального розвитку особистості. Це вимагає аналізу наявної теоретичної бази з проблем морального виховання й розроблення на її основі ефективних педагогічних умов удосконалення процесу формування моральної свідомості особистості як одного з головних показників її вихованості.

Духовне, моральне та соціальне відродження українського суспільства передбачає зростання ролі моралі в регуляції суспільних відносин та особистісних стосунків у всіх сферах життя. Це зумовлює необхідність підвищеної свідомості людей на основі засвоєння ними моральних цінностей і норм, вимагає нових підходів до організації, психолого-педагогічного забезпечення морального виховання дітей. Саме тому проблеми, пов'язані з моральним становленням підростаючого покоління, зокрема

молодшого школяра, набувають сьогодні особливої значущості.

Процес усвідомлення дитиною моральних засад поведінки і стосунків є довготривалим і вимагає особистісно-зорієнтованих підходів, де важливу роль відіграють формування й розвиток моральної самооцінки, яка виконує регулятивну функцію в життєдіяльності особистості, зокрема впливає на характер стосунків учня з оточуючими людьми, сферу його діяльності, стимулює моральний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях, визначає всі відношення дитини зі світом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розпочинаючи аналіз проблеми, зазначимо, що наукове пізнання свідомості та її морального компонента належить до важливих і складних проблем не лише психолого-педагогічної науки, а й узагалі сучасної теоретичної культури. Ці питання були предметом наукових досліджень численних вітчизняних і зарубіжних учених.